

Axel Burkart

Je Rudolf Steiner nebezpečný? - Diskuze o osobě a díle

„Učení o Atlantidě

Přesto získávají Steinerovské bláboly přístup do škol waldorfského typu ...

V celém svém obsáhlém díle fabuluje Steiner o duchovních bytostech, éterickém, astrálním a fyzickém těle, „atlantských kulturních érách“ a především o kronice akáša.“

Per Hinrichs v časopise DER SPIEGEL, 36/2007

Rudolf Steiner svými poznatky a k tomu náležejícími výklady silně polarizoval společnost, rozpaloval srdce a získal bezpočet nepřátel již za svého života. Pocházeli odevšad - dokonce i „z vlastních řad“, z řad antropozofu. Již před devadesáti lety dala katolická církev knihy Dr. Steinera na *Index zakázaných knih*. Co z toho můžeme vyvozovat? Byl (a je) Rudolf Steiner a jeho přednášky a spisy pro čtenáře a posluchače skutečně nebezpečné?

V zásadě se jedná vždy o jednu otázku: Jak se chováme k takovému výjimečnému osobnostem a tak ohromným dílům? Nesnadný Steinerův odkaz se i nesnadno spravuje! Mnozí antropozofové dávají přednost jednoduché cestě a jeho dílo a osobu nekriticky přijímají. Uvědomte si však, prosím, že Steiner sám kladl důraz na kritické vědomí jednotlivce a proto ani nesouhlasil s postojem bez reflexe, ať již vyvolávalo jakékoli reakce. A ještě jedno nesmíme zapomenout: Originální dílo, vydané ve více než 400 jednotlivých svazcích, obsahuje celkem 120 000 stran! Kdo je tedy ochoten vážně se Steinerovým dílem zabývat, musí se nejprve tímto dílem „prokousat“! A to vyžaduje vedle ne právě snadno pochopitelného čtení i nezměrnou reflexi, jež vyžaduje pochopení, což rovněž není jednoduchý úkol. Jako premisa pro práci v praxi by měla platit správnost Steinerových tezí a teorií a jejich ověřování všude, kde je to jen možné. Jestliže čtenář teorie a teze nepozná a neztotožní se s nimi, nebude je moci ani ověřit v praktickém životě. A další intenzivní kritické střetnutí s těmito teoriemi a tezemi je bez splnění tohoto základního požadavku nemyslitelné.

S druhým extrémem se setkáváme u lidí a/nebo společenských skupin, kteří jeho dílo „již předem odsuzují“, protože se jim učenec ani jeho dílo nehodí do vlastního konceptu, často však ani nejsou ochotni se seznámit s dílem a podrobit ho vědeckému, kritickému zkoumání. Hlavní roli zde samozřejmě hraje světový názor, například u církve. Podobný postoj, odsouzení a priori a snaha klást překážky do cesty přístupu ke Steinerovu dílu či jeho částem, ve skutečnosti nikomu neposlouží a v mých očích je to nepřijatelné omezování. Podle mého názoru — jinak bych nenapsal ani jednu knihu o Steinerovi! — si společnost díla a osoby Rudolfa Steinera dostatečně necení. Mimo antropozofické kruhy, jejichž společenský vliv není možno podceňovat, což konstatuje i kritik Helmut Zander v knize *Anthroposophie in Deutschland/Antropozofie v Německu* ([47], kap. 1), nebylo dílo podrobena vědecké recenzi. Podle mého soudu se tento nedostatek týká i Zanderova vlastního, mimořádně obsáhlého díla, obsahujícího více než 1800 stran, o němž se ještě zmíním.

Na akademickou cestu vědecké pře se na našich vysokých školách bohužel již téměř nikdo nevydává. Zbytečné to připadá i antropozofum, protože Steinerovy znalosti jsou dostatečné a úspěšně využívány. Podle novin *Süddeutsche Zeitung* z 25. 10. 1007 (viz níže) je v Německu 190 škol waldorfského typu, 19 lékařských zařízení, 6000 lékařů antropozofů, 1 300 demeterovských provozů. Proč tedy kritizovat něco, co v praxi bezvadně funguje? Vědecký dialog uznávaného akademického světa tedy není antropozofům ani umožněn, protože zmíněný akademický svět je tomu uzavřen. Antropozofové proto vytvářejí vlastní akademickou realitu a zakládají vlastní - státně uznávané! — university (Witten-Herdecke, Alanus-Hochschule).

Veřejná diskuze o Steinerovi se však, bohužel, kvůli nedostatku znalosti jeho díla omezila na vášnivou polemiku. Pokus spolkového ministerstva Bundesfamilienministerium, dát dvě Steinerova díla kvůli údajným „rasistickým výrokům“ na *index spisů ohrožujících mládež*, byl 6.9.2007 zamítnut spolkovým úřadem Bundesprüfstelle für jugendgefährdete Schriften.

Výše citované, hrubě nevěcné, vyjádření z článku časopisu *Der Spiegel* jsem vybral proto, že je pro mne určitým duchovním postojem, určitým duchovním klimatem materialistického světa. Vydavatel tvrdí, že Rudolf Steiner *fabuluje*. „Fabulovat“ znamená vyprávět bajky, tzn. pohádky a příběhy, povětšinou s morálním zaměřením. Dnes se tento výraz používá i pro volnou řeč bez velkého nároku na pravdivost sdělení. V kapitole 7 této knihy jsem se snažil ukázat, že Steinerovy výpovědi jsou tak konkrétní, že se mnohé jeho poznatky

z duchovních videní podařilo již dnes dokázat moderními metodami přírodních věd. V uvedeném článku hovoří autor i o „Steinerově blábolu“. Definice na internetovém portálu Wikipedia uvádí:

„Blábol je znevažující výraz hovorového jazyka pro nepochopitelné, realitě vzdálené, obsahově prázdné nebo ideologické výpovědi.“

Již samotný výběr slov vzbuzuje podezření, že autorovi článku nejde ani tak o zprostředkování věcných informací, o vlastním tématu a jeho předmětu, jako spíš o odsouzení a znevážení. Odpovídajícím slovníkem a nedostatkem odstupu a objektivitu se nechá člověk snadno svést k domněnce o nepravdě a podezřívavosti ... Avšak je tohle opravdu reálný, kritický žurnalismus? Vedle údajného vyprávění pohádek podsouvá vydavatel Steinerovi i obsahovou prázdnotu a vzdálení se realitě. Připadají vám v této knize popisované poznatky a výpovědi obsahově prázdné? Nebo vzdálené realitě? Ve druhém případě záleží samozřejmě na individuálním chápání reality. Co vypovídají stoupenci kvantové fyziky o realitě? Na začátku mé knihy zmiňovaný film „*What the bleep do we know?*“ přece jasně dokládá, že — přinejmenším v současné době — právě fyzikové neumějí říci, co je „realita“!

Jako další příklad má posloužit *éterické tělo* (více k tomuto tématu v kapitole 9):

Číňané ho nazývají *chi* nebo *qi* a je známo, že je základem ájurvédské 1 *tradiční čínské medicíny* (TCM), již dnes, jako vědecky fundovanou, uznáva jí a hradí i zdravotní pojišťovny. Jiným odvětvím přírodního léčení je *džurvéda* (viz [3]), staré dochované indické léčení, které se vyučuje již delší dobu na renomovaných Evropských státních školách a jejichž počet neustále stoupá. Ostatně v současné době uznávají zdravotní pojišťovny i terapii jmelí a preparáty se jmelím, přípravovaní podle receptur Rudolfa Steinera.

Přejděme k dalšímu choulostivému tématu. Za několik let po smrti byl Steiner napadán za údajný rasismus. Rád bych k tomu uvedl své vlastní poznatky a můj názor. Na více než 120 000 tiskových stranách vydaných knih a přednášek byla některá místa vytržena ze souvislostí a z nich byl podle mého názoru „vykonstruován“ rasismus. Přitom jde o velmi důležitý text, pojednávající o těhotenství a vlivu myšlenek ženy na dítě. Přečtěte si nejprve sporný výňatek sami:

Vidíte, že můžeme říci: Právě duchovní věda může správným způsobem vysvětlit hmotu. Materialismus, hledící pouze na hmotu, totiž neví, co všechno ve hmotě žije. Vidí jen horečku, ale neví, že horečka, strašně se zvyšující,

spočívá v práci mozku. Materialismus je strašně překvapen kolapsem, ale neví, že příčinou tohoto kolapsu je chlad, protože není postaráno

0 řádné spalování. Můžete tedy říci, že způsob, jakým dostávají právě těhotné ženy podněty k práci mozku, velmi silně závisí na tom, na co si dítě zvykne.

A kdybychom na tyto věci nemysleli správně — teď vám řeknu něco, co vás asi překvapí, čemu však přesto musíme věnovat pozornost — vznikne něco jiného, než vzniká dnes. Vidíte, že když se dnes těhotná žena zeptá, co by si mohla přečíst - nic neexistuje! Nemůžeme vlastně ani nic poradit! Nedávno jsem byl v Basileji v knihkupectví a podíval jsem se do nejnovějšího nakladatelského plánu: Černošský román o tom, jak černoši obecně pronikají do evropské civilizace! Všude se uvádějí a tancují černošské tance. A nyní máme dokonce i černošský román. Je nesmírně nudný, strašně zdlouhavý, ale lidé ho hltají. Ano, já osobně jsem přesvědčen, že dostaneme-li ještě další černošské romány a budeme-li černošské romány dávat ke čtení těhotným ženám, zejména v prvním období těhotenství, kdy se mohou probouzet různé choutky, nemusíme se starat o to, aby černoši přicházeli do Evropy, aby vznikali mulati; duchovním čtením černošských románů vznikne v Evropě bezpočet dětí, které budou šedivé, budou mít kudrnaté vlasy a budou vypadat jako mulati!

Můžeme tedy říci, že dnes ani trochu nedbáme o náměty duchovní kultury. Ve skutečnosti je tomu tak, že zdravá výchova pozvolna pronikne do všeho, co čteme, nebo co si vyprávíme. A tak budeme-li například věnovat dostatečnou pozornost tomu, co říká antropozofie, budou snad jednou vznikat

1 romány pro těhotné ženy. Když je budou číst těhotné ženy, budou mít před sebou opět krásné lidi a krásní lidé se budou i rodit a budou z nich vyrůstat silní a krásní lidé. Protože v těhotenství je pro ženu to, nač myslí a co se odehrává v její hlavě, podnětem k činnosti, jež se odehrává v jejím lůně. Žena dítě formuje tím, co si představuje, jak se cítí, co chce.

A tak, vážení pánové, je duchovní věda zcela zřejmá. Dostaneme se k tomu, že již nebudeme moci říkat: Duchovno nemá na člověka nijaký vliv.

Tento text vypadá nepochybně problematičtější a určité ne jenom pro dnešního čtenáře, citlivého na podobná konfliktní témata. Nesmíme však zapomínat na jednu věc, výčitky, vznášené proti osobě a jeho ANTROPOZOFII, že Steiner je rasista, jsou založeny výlučně na tomto textu a nemnoha dalších. Kdyby obvinění z rasismu mělo opravdu opodstatnění, musel by být na více než 120 000 stranách mimořádně rozsáhlého díla dostatek „pravých“ důkazů o jeho (domnělém!) rasismu. A ty, podle

mých znalostí, nejsou, protože kdyby nějaké byly, jeho odpůrci by si jistě nedali ujít příležitost a podobný „přítěžující materiál“ by jistě byli dávno vytáhli jako důkaz Steinerova „rasismu“.

V celém jeho díle se slovo „černoch“ objevuje na celkem třiceti místech. To je relativně velmi málo. A přesto, čteme-li tyto texty dnes, připadá nám výraz černoch jako cosi nepěkného cizího, protože jsme si již dávno zvykli a v rámci *political correctness* jsme se dohodli toto slovo škrtnout ze svých slovníků nahradit je slovem „černý“. Možná si ještě vzpomenete na sladké „černošské pusinky“ a podobné sladkosti našeho dětství, které jsme s takovou radostí, bez postranních úmyslů, jídali. Dnes jsou tyto výrazy tabu a je to správné. Mimoto jsem si jist, že Rudolf Steiner, kdyby byl svědkem této proměny, by tyto sporné a (pochybné) výrazy ani sám neužíval. A u této problematiky pomyslete na to, že používání těchto slov nám všem ještě před pár lety připadalo naprosto normální a nebyli jsme (nebo lépe řečeno, většina z nás) proto rasisty. Jediná výčitka, jíž si v této souvislosti patrně musíme připustit, je nedostatek uvažování a citlivosti. A to by mělo platit i pro Rudolfa Steinera, protože zatahovat ho do dnešních diskuzí kvůli textům, které vznikly před více než 80 lety a dokládat diskuzi dnešním výrazem, je v mých očích velká nespravedlnost. Již jen proto, že na tyto výčitky nemůže sám reagovat. V rámci výše jmenovaných třiceti textů a vedle citované pasáže jsou podle mé rešerše v jeho textech celkem čtyři místa (!), která, vytržena z kontextu, můžeme dnes označit jako „rasistická“, to vše však výrazy velmi vzdálenými a s prominutím, nespravedlivě označenými jako rasistické (viz například Wikipedia, podle níž by i slovo „černý“ byl výraz rasistický).

V GA 190, str. 149 hovoří Steiner o „dekadenci černochů“ a to dnes samozřejmě nabízí další možnost na něho zaútočit. K tomu bych chtěl poznamenat, že Steiner hovoří zcela oprávněně i o dekadenci katolické církve a Západu Evropy. Dekadentní (z latinského *decedere*, „uplynout, zmizet, odstoupit, přestat“) znamená v běžné mluvě obvykle „přestoupit svůj vrchol“. A tak stejně

jako Impérium Romanum, Římská říše, byla „dekadentní“, může to stejně platit i pro ostatní světové říše, velké instituce a snad i pro takzvané rasy. A ani u tohoto výběru slov bychom neměli zapomínat, že před více než osmdesáti lety měly poněkud jiný význam a když byly použity, nestalo se tak se znevažujícím úmyslem.

Steiner hovoří i o „velkém odstupu afrického černocho a Goetha“ a ukazuje tak na vyšší vývoj lidstva (GA 53, str. 46). I tento výrok můžeme vyložit jako „rasistický“, zejména proto, že Steiner zde pro srovnání „nahore - dole“ použil černochoy. Avšak na stovkách dalších míst dochází rovněž na vyšší vývoj v duchovním smyslu a hovoří k mistru, od něhož my *všichni* máme velký duchovní odstup. I toto místo je tedy z dnešního pohledu sice nehezké a na pováženou, avšak u Steinera ho nikdy nemůžeme interpretovat jako výraz nějakého nepřátelství vůči lidem.

Na jiném místě hovoří o „modlářství afrických černocho“, ve stejné větě jej však staví proti „modlářství materializmu“ (GA 34, str. 385), jako výraz toho, že uctívání jakékoli modly nemůžeme považovat jako důstojné lidské chování. I zde se jedná pouze o srovnání, které nemá nic společného s rasismem.

V GA 349, str. 58 podává Steiner vysvětlení k tématu lidských ras a vyjadřuje se i k Evropanům. Uvádí, že my se „soustředěním na hlavu“ jsme právě „ubozí Evropané“, protože tím více inklinujeme k materializmu, zatímco černí jsou v tomto ohledu méně ohrožení, protože cítí mnohem více nitrem. Pro mne je to další důkaz, že Steiner pozoruje všechny tyto věci z pohledu VĚDCE DUCHOVNÍ VĚDY a nikoli z pohledu určité politiky, morálky, náboženství či jiné ideologie „předem zatížené“ určitým úhlem pohledu. Stejně jako vysvětluje nám mužům, že se v příštím životě můžeme na Zemi vrátit jako ženy (a ženy naopak jako muži) a z opatrnosti bychom tedy neměli mít předsudky vůči opačnému pohlaví, stejně tak by stejnou měrou mělo totéž platit i pro téma „rasy“, neboť každá duše se může inkarnovat v jiném těle se žlutou, hnědou, černou nebo bílou barvou kůže, což znamená, že rasovými předsudky míříme přímo proti sobě.

Těchto několik míst nestačí podle mého názoru zdaleka k tomu, aby bylo možno Steinerovi podsouvat rasismus, resp. nemohou posloužit jako důkaz „Steinerova rasismu“. Že se jeho protivníci opírají (a jen o ně opírat mohou!) o výše uvedené texty a příležitostně i o několik dalších a používají je jako výraz údajného Steinerova rasismu, ukazuje více než ubohou „důkazní slabotu“. Ve výše citovaném textu jde Steinerovi výlučně o působení ducha matky na její nenarozené dítě v době těhotenství, o nic jiného.

Jeho výklady mohou za jistých okolností připadat přísně materialistickému způsobu myšlení uvyklým lidem zpočátku poněkud cize, avšak jeho téma rozhodně není scestné a již dlouho je předmětem bádání moderní lékařské vědy (například „*Pränatale und perinatale Psychosomatik*“, Hau a Schindler, 1982, *Pränatale Psychologie, Die Erforschung vorgeburtlicher Wahrnehmung und Empfindungen*, Graber, 1933, *Botschaften aus den Mutterleib*, Henry Tietze, Ariston 1984).

Ostatně Steiner přitom používá obrazy a slova, o nichž by i sám dnes patrně řekl, že jsou nevhodná a diskriminující, protože nebyl rasista! Diskriminace či dokonce odsuzování lidí jiné barvy pleti je Steinerovi cizí a jeho protivníci proto nic takového ani *nemohli* najít.

Diskuze o odpovídajícím a smysluplném označení lidí různých etnik a barev pleti vzplála opakovaně již před více lety a proto se i na vyšších místech již delší dobu hledá nový koncept a nová forma, jak zacházet s výrazy „rasa“ a „rasy“. I různé vědy, k nimž patří i předmět výzkumu „Lidé a rasy“, potřebují neutrální výrazové prostředky. V jednom prohlášení UNESCO z 9.6.1995 se praví:

„Koncept „rasa“, který byl převzat z minulosti do 20. století, je již zcela zastaralý. Bez ohledu na to byl tento koncept použit k ospravedlnění zcela nepřijatelného porušování lidských práv. Důležitým krokem, jak zabránit podobnému zneužívání genetických argumentů, spočívá v tom, překonaný koncept „rasa“ nahradit představami a závěry, spočívajícími na platném chápání genetických variací, přízpůsobených lidské populaci.“

Toto vysvětlení přijali a jednohlasně odsouhlasili odborníci na jednom mezinárodním vědeckém pracovním zasedání pod vedením vídeňského antropologa prof. Dr. Horsta Seidlera. Svým způsobem se tímto tématem zabýval i Rudolf Steiner již před více než osmdesáti osmi lety:

„Byla velká nevychovanost, hovořit v teozofii takto o rasách, jako by byly věčné. Výraz rasa již v nedaleké budoucnosti ztratí... svůj smysl.“

GA 99,21907, str. 144

ANTROPOZOFIE JE PODLE Steinera opravdu živoucí křesťanství, v němž výraz rasa již nemá, resp. nemusí mít, žádný význam:

„...od Ježíše Krista, pro něhož není žádný rozdíl mezi třídami, ani rozdíl mezi národy, či mezi rasami, pro něhož platí jen to, co lidé činí...“

GA 202, str. 218

+

„V poatlantstské epoše by se proto nemělo již mluvit o rasách, nýbrž o kulturách.“

GA 109, 1909, str. 245

To je hlas celé antropozofie. Jsou to slova rasisty?

Čtenářům, zájmajícím se o toto téma, doporučuji: *Anthroposophie und die Frage der Rassen*, Ted A. van Baarda, mezizpráva nizozemské výzkumné komise, *Anthroposophie und die Frage der Rassen*, vydavatelství info3, Frankfurt, 2000 und Flensburger Hefte, č. 63, 1998, *Über OTO, Rassismusrückwirkungen und Angriffe auf Waldorfschulen*.

Ještě jedna mimořádná zajímavost v souvislosti z údajným rasistickým textem: Právě nejhorší rasisté, národní socialisté Třetí říše, zakázali jakékoli projevy antropozofie. Ale nejenom oni, i křesťanské církve a komunistické režimy ruského typu zakázali Steinerova díla, jak vyplývá ze zpráv ruských antropozofů, kteří to ještě zažili osobně (viz Bondarev [32]). Proč? Obsahuje Steinerovo dílo natolik brizantní materiál, že jejich uveřejnění jde proti zájmům mocných církevních a světských institucí? Představuje snad Steiner opravdu nebezpečí? Jestliže ano, pro koho? Pro naši svobodu? Nebo přece jen spíše pro ony mocné, jimž stojí naše duchovní nezávislost a svoboda rozhodování v cestě?

Rudolf Steiner se ve všech přednáškách stavěl proti jakýmkoli předsudkům vůči lidem, odpovídá to jeho vnitřnímu postoji, k němuž dospěl na základě vlastních poznatků. Chceme-li se nadále vyvíjet lidsky, musíme se všichni osvobodit od předsudků a musíme stále jasněji vnímat vše božské v člověku. Ke známému repertoáru předsudků patří mimo jiné i Steinerovi již podsouvaný antisemitismus, proti němuž se však již explicitně vyslovil. Podrobnosti může čtenář najít např. v GA 31, v něm mimo jiné „*Idealismus gegen Antisemitismus*“, str. 417, *Einsatz für Dreyfus*, str. 277, „*A v antisemitismu jsem nemohl vidět nikdy nic jiného, než názor, který u nositelů míří na zaostalost ducha, na nedostatek schopnosti etického rozlišování a nevkus*“, str. 379, „*..jako antisemitismus, za který by se byl tehdy styděl každý, kdo opravdu klade důraz na vzdělání*“, str. 404, „*...as antisemitismem jako kulturní nemocí...*“, str. 414.

Nyní však věnujme pozornost mamutímu dílu profesora Helmuta Zander- se. Obsahuje obrovské množství historických faktů, za což si autor nepochybně zaslouží uznání. V mých očích má však kniha jeden velký nedostatek. Ačkoli autor v žádném případě nevychází ze Steinerových poznatků, přesto se podle mého

názoru snaží vzbudit dojem, že jeho dílo je pojednání o antro- pozofii. On sám však knihu označuje jako knihu o TEOZOFII. Ve skutečnosti se však jedná o knihu o *Historii antropozofie* (a teozofie), ne o ANTROPOZOFII samotné. Tri set stránkový první díl je nazván *Steinerova teozofie*. Zpočátku se to zdá pochopitelné, protože Steiner nazval své první základní duchovní dílo původně „Teozofie“. Avšak Zander v antropozofii vidí — na rozdíl ode mne — zásadně jakýsi „výhonek“ teozofie. S pomocí příměru bych se na to chtěl podívat trochu podrobněji: Představte si, prosím, že by opět přišel Ježíš a celou svojí přítomností by vstoupil do katolické církve, aby lidem hlásal své učení. Patrně by zakrátko zjistil, že jeho snaha ztroskotala na starých zkor- natělých strukturách. Opustil by proto opět církev, přičemž by s ní odešla i většina katolíků, protože by cítili, že je autentičtější a jeho učení je zásadnější. Vznikla by tak nová „církev“. Později by přišel nějaký historik a tuto novou církev by označil za výhonek staré katolické církve. Při povrchním pohledu by měl dokonce pravdu, takovéto tvrzení by bylo přesto nepravdivé. Neboť nová církev by byla nezávislá na staré, jako nové stvoření nového Krista. Stejně můžeme pohlížet i na antropozofii a její vztah k teozofii.

Je zajímavé, že jeden článek o profesoru Zanderovi v novinách *Süddeutsche Zeitung* (ze 25. 10. 2007) pod názvem *Jenseits von Legende und Geheimwissenschaft/Na druhé straně legendy a tajné vědy* zaujímá tento úhel pohledu:

„Zanderova metoda dosáhne hranice v okamžiku, kdy začne opomíjet vlastní systematické střetnutí se Steinerovým učení a názory ... Při pokusu pochopit jej (Goethovský světový názor), však nechává čtenáře bezradně stát ... Zde se historik velmi vzdaluje od úkolu pochopení, protože mezi řádky je možno vyčíst neprovedenou kritiku Steinerovy koncepce.“

Stejnou výtku vůči panu Zanderovi a jeho dílu vznáším i já: Mezi řádky permanentně kritizuje Steinera, přičemž svůj vlastní názor jako takový neprokazuje a ve čtenáři tím vzbuzuje (falešnou!) představu vědecké práce a metody. Tato „metoda“ nachází uplatnění v celém díle a proto ji jako vážnou rozepří se Steinerem nemůžu uznat. Steiner je v Zandersově knize často nepřímou denuncován, ačkoli pro něho autor nachází vždy pochvalná slova. Mluví tak například v souvislosti s působením mladého Steinera na vydání Goethových přírodovědných spisů u Kürschnera a dlouhé průtahy prací způsobených Steinerem jako o „gaunerství“, „jímž obelhal své partnery“ a o „západním selském žertu“ (str. 455). Na další straně naproti tomu uvádí:

„Ale za kulisami se pokouší omezit odvážné Steinerovy sny, neboť se zdá, že Goethovo přírodovědné opus magnum mu chce upřít nauku o barvách.“ (str. 456) A dále:

„Dne 28. července 1888 slíbil Steiner ... a naléhavě žádal Kürschnera o poskytnutí peněz za oba první dva díly.“ (str. 457)

Tehdy teprve 21letého Rudolfa Steinera pověřil tímto úkolem Kürschner na žádost vídeňského profesora Schroera. Bylo to novum, neboť ačkoli Steiner tehdy uzavřel jen jeden ročník reálky, byl přizván ke spolupráci s akademicky vzdělaným učencem. Ze se Steiner setkal se závistí a se zákulisními intrikami, je víc než pravděpodobné. Když nyní, jak podává zprávu Zander, začali pracovat proti Steinerovi a Kürschner Steinerovi po úspěšném zakončení prvního i druhého svazku nezaplatil, nabízí se otázka: Kdo a koho se snažil podvádět?! Steiner totiž odvedl nepochybně dobrou práci:

„Kürschner mohl být se Steinerovou prací spokojen, neboť mu 24. 04. 1884 nabídl spolupráci na „Kapesním lexikonu konverzace“ ... Za této činnosti musela práce na DNL [Deutsche National Literatur] asi trpět a Kürschner mohl tušit, že na tom, kvůli svým žádostem o další texty, nebyl bez viny.“

(Str. 456)

„Zdá se, že Kürschner neztratil důvěru ve Steinera, neboť dne 6. 02. 1887 zapojil Steinera do nového vydání svého kapesního lexikonu.“ (str. 457) „Steiner ... přislíbil mimoto rejstřík ke Goethovým svazkům a práci na „Quart lexikonu“, do níž ho Kürschner navzdory všemu opět zapojil.“ (Str. 461)

„Ohlédneme-li se, je většina spisů, které Steiner slíbil, hotova.“ (str. 462)

Z těchto několika výpovědí, které vyhledal Zander, můžeme vyčíst, že v mladých letech vykonal Steiner velký kus práce. Když mu bylo právě jednadvacet let, začal ve Výmaru spolupracovat s Kürschnerem a tato spolupráce trvala nakonec 15 let (od roku 1882 do roku 1897) a vedla i ke zmíněným sporům. Roku 1886 byl Steiner pověřen vydáním velkého Goethova díla, podporovaného velkovévodkyní Sofií (proslulé „Sofiino vydání“ ve 143 svazcích, vydáno bylo v letech 1887—1919), ve stejnou dobu uveřejnil i vlastní spisy (dnes GA 1 — 6) a v roce 1891 jen tak „mimořádně“ promoval a získal titul Dr. Phil.

Zde se nabízí otázka: Je možné takový výkon považovat za „gaunerství“? Práci, jíž musel Steiner vykonat za poněkud svérázných podmínek, s překážkami v níž se objevily i slabiny — u Steinera zcela jasně spočívající ve filologii — což připustil i sám. Uznává to kupodivu i Zander a komentuje: „... že Steiner své chyby na konci života nijak nepřikrašloval, je hodno respektu.“ (Str. 468)

Dvěma dalšími příklady bych chtěl představit způsob práce autora Zandera. Zejména mi jde o kvalitu učení antropozofické medicíny. Je známo, že zdravotní pojišťovny hradí pouze vědecky uznávané zdravotní postupy a terapie. Zander cituje (str. 1455) ze Steinerovy biografie Christoha Lindenberg, Steinerova vyjádření připadají autorovi „*zcela nesystematická*“. V Lindenbergově originálu se však píše: „*Ve skutečnosti hovořil Rudolf Steiner . . . z hlubokého vnitřního přesvědčení zdánlivě zcela nesystematicky.*“ Co může způsobit, vynechá-li se jediné slovo! Při čtení Zanderova textu má čtenář dojem, že byl Steiner zcela nesystematický. Přečteme-li však Lindenberg, je rázem celá věc úplně jiná. Podle něho nebyl Steiner zcela nesystematický, jen to tak *vypadalo*. To je vynikající příklad postupu, sloužícího k ponížení třetí osoby. Autor tak diskredituje nejen sám sebe, ale bohužel do jisté míry i své veskrze hodnotné dílo.

Na jiném místě podsouvá Zander Steinerovi, že přírodovědecké postupy pro antropozofické preparáty byly neprofesionální a kvalitu empirických výsledků mylně považoval za dostačující a cituje: „*Naše pojednání mohou obstát před současnými klinickými nároky.*“ Citát u Zandera, str. 1 468. Avšak najde-me-li stejné místo, které cituje Zander, v originálu, dočteme se:

„Kdybychom to, co vyrůstá na půdě medicíny, popsali způsobem, abychom byli pyšní: Naše pojednání mohou obstát před současnými klinickými nároky — , pak nikdy nedospějeme do určeného cíle, protože si lidé řeknou: Aha, nový přípravek; i nové přípravky jsme už udělali.

To, oč se jedná, přeci je, aby do antropozofického života bylo skutečně přijato

Steiner praví pravý opak toho, co mu Zander podsouvá svým způsobem citování, tj. tím, že vynechá podmínkovou větu. Dokud se bude „pracovat“ takovými prostředky a výhrady vůči Steinerovi budou na takovéto úrovni, nemá smysl, snažit se reagovat na ně věcně. A je zřejmé, že většina výtek vůči Steinerovi a jeho dílu jsou velmi podobné ... Abychom se přiblížili pravdě a abychom mohli pracovat smysluplněji, potřebujeme věcnou, vědeckou diskuzi, přesné a seriózní hledání pravdy, zkrátka vědu, která bere Steinera a jeho dílo vážně a ukáže, v čem se mýlil — a při veškeré úctě k autorovi a jeho dílu to nemohu zcela vyloučit! I já sám bych potřeboval pro mnohá místa Steinerova díla vysvědení. Když Zander dále píše: „*Teozofie ... byla po antice patrné první založené nekřesťanské náboženství v Evropě*“ (str. 2) a současně označí ANTRO- POZOFII za část teozofie, chtěl bych zcela jasně říci, že se autor Zander hluboce mýlí. Jádrem antropozofie, ve smyslu DUCHOVNI VEDY, ne ve smyslu náboženském, působí právě nejhlubší křesťanské bytosti a přesně to vedlo Steinera k rozchodu s teozofií. *Antropozofie a teozofie jsou dvě rozdílná učení!* Nadto antropozofie není *náboženství*, nýbrž věda, i když se mnoha učencům nehodí do krámu, za druhé není v žádném případě nekřesťanská! Kdokoli to tvrdí, dopouští se hlubokého omylu. I to mívalo kdysi zajímavé důvody a cíle